

TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

TEMEL KAVRAMLAR – TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME	3
1923-1930 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI.....	8
1930'LARDA TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI	13
ODAK ANALİZ: DEVLETÇİLİK.....	18
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI (1939 – 1950)	23
1950'LERDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI	28
1960'LARDA TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI	33
1970'LERDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI	38

1980'LERDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI.....	43
ODAK ANALİZ: NÜFUS	48
ODAK ANALİZ: KORPORATİZM.....	53
ODAK ANALİZ: PATRONAJ.....	57
ODAK ANALİZ: BÜROKRAT SEÇKİNLER.....	61

TEMEL KAVRAMLAR – TOPLUMSAL YAPI VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

1. Toplumsal Yapı Nedir?

Toplumsal yapı, bireylerin, grupların, kurumların, sınıfların ve toplumsal cinsiyet gibi kategorilerin belirli bir düzen içinde karşılıklı ilişki kurarak oluşturduğu, toplumun işleyişini sağlayan sistematik ilişkiler bütünüdür.

Toplumsal yapı kavramı, sadece bireylerin bir araya gelişini değil, onların belirli roller, statüler, normlar ve değerler doğrultusunda nasıl konumlandığını da açıklar.

Bu yapı, toplumsal düzenin korunması, sosyal rollerin dağılımı ve kurumsal işleyişin sürekliliği açısından belirleyicidir.

2. Toplumsal Değişme Nedir?

Toplumsal değişme, toplumsal yapının zaman içinde uğradığı dönüşümleri ifade eder; bu dönüşüm ekonomik, kültürel, siyasal ve teknolojik alanlarda gerçekleşebilir.

Değişme hem nicel (nüfus artışı, kentleşme) hem nitel (değer yargılarının değişimi, toplumsal rollerin dönüşümü) boyutlar içerebilir.

Toplumsal değişme, yapının sabit değil, dinamik ve yeniden üretilen bir sistem olduğunu gösterir.

3. Toplumsal Yapı Kuramcıları ve Yaklaşımları

a) Herbert Spencer (1820–1903)

Spencer, toplumu biyolojik organizmaya benzetmiş ve toplumsal yapıyı organizmanın farklı organları gibi işlevsel parçalardan oluşan bir bütün olarak değerlendirmiştir.

Ona göre, toplumsal yapının unsurları bir araya gelerek sistemin devamlılığını sağlar; bu parçaların her birinin işlevi vardır ve bu işlevler değişmeden yapı da değişemez.

Spencer'ın evrimci yaklaşımı, toplumsal değişmeyi kaçınılmaz ve doğrusal bir ilerleme süreci olarak görür.

Yapının çeşitlenmesi ve iş bölümü derinleştikçe toplum daha karmaşık ve gelişmiş hâle gelir.

b) Alfred Radcliffe-Brown (1881–1955)

Toplumsal yapıyı, toplumun parçaları arasındaki düzenli ilişkiler sistemi olarak tanımlamıştır.

Ona göre, bireyler geçici ama yapısal ilişkiler kalıcıdır; bu nedenle yapının anlaşılması için kurumların ve sosyal ilişkilerin bütüncül analizi gerekir.

Toplumsal yapının sürekliliği, değişen bireylerin yerine gelenlerin aynı rolleri üstlenmesiyle sağlanır.

Radcliffe-Brown yapıya işlevselci bir bakış açısıyla yaklaşır ve yapıdaki her unsurun belirli bir işlevi olduğunu vurgular.

c) Siegfried Nadel (1903–1956)

Nadel'e göre toplumsal yapı, parçaları değiştirilebilen ama iç düzeni korunan bir tertiptir.

Yapının sabit bir formu olmayıp, rollerin ve ilişkilerin geçiciliğine rağmen, yapısal ilişkilerin devamlılığı sağlanır.

Her toplumda birden fazla yapı bulunduğundan "toplumsal yapı" teriminin çoğul olarak kullanılması gerektiğini savunmuştur.

d) Claude Lévi-Strauss (1908–2009)

Lévi-Strauss, toplumsal yapının birebir gözlemlenemeyeceğini, ancak soyut modeller aracılığıyla anlaşılabilirliğini öne sürer.

Ona göre toplumsal ilişkiler, kolektif bilinçte yer alan modellerin yeniden üretimiyle oluşur ve bu modeller kültürel yapıların temelini oluşturur.

Bu nedenle, yapının çözümlemesi için mitler, törenler, akrabalık sistemleri gibi kültürel kodların analiz edilmesi gerekir.

e) Behice Boran (1910–1987)

Boran, toplumsal yapıyı iki ana kurum kategorisine ayırır: İlkel kurumlar (aile, din) ve ikincil kurumlar (ekonomi, siyaset, hukuk, eğitim).

Ona göre toplumsal yapı, bu kurumların karşılıklı etkileşimiyle oluşan bir bütündür.

Yapının temel belirleyeni, üretim güçleri ve üretim ilişkileridir; dolayısıyla sınıf analizi yapılmadan toplumsal yapı anlaşılamaz.

Boran, yapının tarihsel materyalist yöntemle çözümlenmesini savunur.

f) Mübeccel Kıray (1923–2007)

Kıray, toplumsal yapıyı kurumlar, insan ilişkileri ve değerler sistemi arasında kurulan karşılıklı etkileşim ağı olarak tanımlar.

Ona göre toplumsal yapının dört temel bileşeni vardır:

Yerleşme şekli: Coğrafi dağılım ve mekân kullanımı.

Nüfus kompozisyonu: Yaş, cinsiyet, etnik yapı gibi demografik özellikler.

Sosyal örgüt biçimi: Aile, akrabalık, meslek grupları vb. organizasyonlar.

Değerler sistemi: Toplumun benimsediği inançlar, normlar, ahlaki kurallar.

4. Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Arasındaki İlişki

Toplumsal yapı, değişmeyi engelleyen statik bir sistem değil, değişimi yönlendiren ve biçimlendiren dinamik bir sistemdir.

Yapıdaki her değişiklik, bir veya **daha fazla** kurumun işleyişinde farklılıklar yaratır ve bu değişim, toplumsal süreçlerin yeniden örgütlenmesini beraberinde getirir.

Değişim ekonomik sistemde başlayıp aile yapısını, siyasal düzeni, eğitim sistemini etkileyebilir; bu da yapılar arası karşılıklı bağımlılığı ortaya koyar.

5. Ek Alt Başlık: Yapı-Özne İlişkisi

Günümüz sosyolojisinde toplumsal yapının bireyi nasıl şekillendirdiği kadar, bireyin de yapıyı nasıl dönüştürdüğü önemli bir tartışma konusudur.

Yapı-özne ilişkisi, bireylerin yapı tarafından kısıtlanmasına karşılık, yapıyı yeniden üretme ve dönüştürme kapasitelerini de içerir (Giddens'in yapılaşma kuramı bu konuda temel yaklaşımlardan biridir).

Bu çerçevede birey, pasif bir yapı ürünü değil; yapı içinde aktif bir faildir.

1923-1930 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

1. Siyasal ve İktisadi Yapının Başlangıcı: Cumhuriyet'in Kuruluşu ve Liberal Dönem

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de yeni bir siyasal ve toplumsal düzenin temelleri atılmış, bu döneme genel olarak "liberal dönem" adı verilmiştir.

1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi, yeni devletin ekonomik kalkınma modeline yön vermiş; devletin ekonomiye doğrudan müdahale etmektense, serbest piyasa koşullarında üretimi ve ticareti desteklemesi gerektiği yönünde kararlar alınmıştır.

Bu anlayış, devletin girişimcilikten çok, özel sektörü teşvik eden bir pozisyonda kalmasını öngörmüş; ancak uygulamada bu yaklaşım sınırlı kalmış ve beklenen etkiler kısa vadede görülmemiştir.

2. Bürokratik Yapı ve Ekonomik Dönüşüm Çabaları

Cumhuriyet'in **ilk yıllarında** devletin bürokratik yapısı güçlenmeye başlamış, ancak ekonomik anlamda bürokrasinin piyasa üzerinde doğrudan etkinliği zayıf kalmıştır.

Uzun süren savaşların ardından harap düşen ekonominin yeniden toparlanması için kamu kurumları ve devlet aygıtı yoğun çaba göstermiştir.

Ekonomideki temel aktör hâlen özel girişimci kesim olmadığından, ticaret ve üretim faaliyetleri **daha çok** tüccar ve küçük üreticiler eliyle yürütülmüştür.

3. Tarımın Yeniden Yapılanması ve Pazara Açılım

Kurtuluş Savaşı'nın yıkıcı etkilerinden özellikle Ege Bölgesi büyük zarar görmüş, bu bölgede göçle gelen yeni nüfusun yeniden yerleştirilmesi ile tarımda toparlanma sağlanmaya çalışılmıştır.

Tarım sektörü, her ne kadar iş gücü bakımından zorlanmış olsa da, temel ihraç ürünlerine dayalı üretimle yeniden canlanmaya başlamıştır.

Pazara yönelik tarım bu dönemde gelişmiş, iki temel nedenden dolayı daha belirgin bir hâl almıştır:

Lozan Antlaşması'nın öngördüğü biçimde, yabancı sermayenin ülkedeki faaliyetlerini 1929'a kadar sürdürebilmesi,

Tüccar sınıfının hızlı gelişim göstermesi.

4. Sanayide Geçiş Dönemi ve Gayrimüslim Sermayenin Azalması

Osmanlı'dan devralınan sanayi sermayesinin büyük bölümü gayrimüslim burjuvaziye aitti ve bu kesimin Lozan sonrasında ülkeyi terk etmesi, sanayinin gelişimini ciddi ölçüde yavaşlatmıştır.

Bu boşluğu doldurmak amacıyla, İttihat ve Terakki döneminde başlatılan "Müslüman-Türk burjuvazisi" yaratma projesi, Cumhuriyet'in **ilk yıllarında** daha da hız kazanmıştır.

Bu yeni ekonomik sınıf, ticaret ve küçük ölçekli üretim üzerinden sermaye biriktirmiş ve devletin doğrudan desteğiyle teşvik edilmiştir.

5. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye'ye Etkisi

1920'lerin sonuna doğru izlenen liberal ekonomi politikaları giderek krize girmiş, özellikle 1926'dan itibaren ekonomik daralma belirtileri baş göstermiştir.

1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye'yi de doğrudan etkilemiş, dış ticarete dayalı sektörlerde büyük bir daralma yaşanmıştır.

Bu dönemde devlet, koruyucu dış ticaret rejimi uygulayarak dışa bağımlılığı azaltmayı ve ekonomiyi iç-riden korumayı amaçlamıştır.

6. Devletçilik Politikasına Geçişin İlk İşaretleri

Kriz sonrasında yalnızca kısa vadeli ekonomik önlemlerle yetinilmemiş, aynı zamanda uzun vadeli bir iktisat politikası dönüşümü gündeme gelmiştir.

1930'ların başından itibaren "devletçilik" olarak adlandırılan yeni bir ekonomik modelin temelleri atılmıştır.

Bu model, özellikle sanayileşme, kalkınma ve kamu girişimciliği üzerinden gelişmiş; özel sektörün yeterli sermaye ve organizasyon düzeyine sahip olmaması nedeniyle devletin aktif üretici rolü ön plana çıkmıştır.

7. Sosyal ve Kültürel Dönüşümler

1920'ler ve 1930'lar, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda siyasal, sosyal ve kültürel dönüşümlerin de yoğunlaştığı bir dönem olmuştur.

Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, yeni Türk harflerinin kabulü gibi reformlar, toplumun modernleşme sürecinde önemli adımlardır.

Devletin modern yurttaş yaratma süreciyle birlikte toplumda geleneksel yapılar çözülmeye başlamış, laiklik, milliyetçilik ve çağdaşlık vurgusu ön plana çıkmıştır.

8. Ek Alt Başlık: Göçler ve Demografik Dönüşüm

Cumhuriyet'in **ilk yıllarında** özellikle Balkanlar, Kafkaslar ve Anadolu içinden gelen göçler, nüfusun yapısını ve bölgesel dağılımı önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu göçmenler, hem iş gücü kaynağı olarak kullanılmış hem de "yeni vatandaş" oluşturma stratejisinde önemli bir rol oynamıştır.

Göçler, etnik ve kültürel çeşitliliği artırmış, bu da toplumsal yapının yeniden biçimlenmesine zemin hazırlamıştır.

1930'LARDA TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

1. 1929 Ekonomik Krizinin Türkiye'ye Etkileri

1929 yılında başlayan Büyük Buhran, yalnızca Batı dünyasını değil, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni de doğrudan etkilemiştir.

Özellikle dış ticarete bağımlı olan sektörlerde ciddi daralma yaşanmış, tüccar burjuvazisi iflaslarla karşı karşıya kalmış, bu durum işçi çıkarmalarına ve kentlerde işsizliğe yol açmıştır.

Kırsal kesimde ise ürün fiyatlarının hızla düşmesiyle birlikte köylüler geçim zorluğu yaşamış, tarımsal üretim giderek azalmaya başlamıştır.

Bu kriz ortamı, liberal ekonomi politikalarının terk edilerek devletin ekonomideki rolünün artırılması gerektiği görüşünü güçlendirmiştir.

2. Devletçiliğe Geçiş Süreci (1929-1932)

Kriz sonrası devletin ekonomik hayata müdahalesi artmış; bu dönem, tam anlamıyla uygulanan bir devletçilikten çok, "devletçiliğe geçiş" olarak tanımlanabilir.

Koruyucu gümrük politikaları uygulanmış, ithalat kısıtlanmış ve yerli üretimin desteklenmesi için teşvikler verilmiştir.

Devlet, sanayide öncü bir aktör hâline gelmeye başlamış ve ekonomik planlama anlayışı yavaş yavaş şekillenmiştir.

3. Devletçilik Politikaları ve Sanayileşme Hamleleri

1930'lar boyunca Türkiye'de ekonomik kalkınma, devletin öncülüğünde sanayileşme politikaları üzerinden yürütülmüştür.

1934 yılında yürürlüğe giren Birinci **Beş Yıllık** Sanayi Planı, devlet eliyle kurulan sanayi işletmelerine dayalı bir kalkınma modeli benimsemiştir.

Bu plan çerçevesinde tekstil, demir-çelik, kimya ve çimento gibi sektörlerde yatırımlar yapılmış, sanayi altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır.

Devletçilik, özel sektörü dışlamamış; kamu-özel işbirliğine dayalı karma bir kalkınma modeli benimsenmiştir.

4. Çalışma Hayatı, Ücretler ve Sosyal Politikalar

1930'ların başında işsizliğin yaygın olduğu görülürken, aynı anda sanayileşme çabaları nedeniyle nitelikli işgücü kıtlığı da yaşanmıştır.

İşçi ücretleri düşüktü; buna karşılık, devlet memurlarının maaşlarında belirgin artışlar olmuş, memuriyet sosyal statü açısından daha cazip hâle gelmiştir.

Devlet, sosyal dengeyi sağlamak amacıyla ucuz konut projeleri, devlet destekli bankalar aracılığıyla kredi olanakları gibi sosyal politikalar uygulamıştır.

5. Tarımda Toparlanma ve Dış Ticaret

1930'ların ortasından itibaren tarımsal üretimde toparlanma süreci başlamış, üretim miktarı ve dış piyasa değeri artmıştır.

Uluslararası piyasalarda tarımsal ürünlere olan talebin artması, köylünün gelir düzeyini bir miktar yükseltmiş, kırsalda görece bir refah artışı yaşanmıştır.

Ancak bu gelişmeler, 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı ile kesintiye uğramış ve yeni ekonomik sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

6. Toplumsal Sınıflar ve Gelir Dağılımı

1930'larda devletin yönlendirdiği sanayileşme politikaları sayesinde Müslüman-Türk burjuvazisinin yükselişi hız kazanmıştır.

Bürokratlar, burjuvazi, köylüler ve işçiler arasındaki sınıfsal farklar daha görünür hâle gelmiş, gelir dağılımında katmanlaşma belirginleşmiştir.

Devletin politikaları ağırlıklı olarak sanayici ve memur sınıfını güçlendirirken, köylü sınıfı hâlâ en dezavantajlı grup olarak kalmıştır.

7. Kültürel ve İdeolojik Dönüşümler

Ekonomik dönüşüm süreciyle birlikte, Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde toplumun modernleştirilmesi ve dönüştürülmesi hedeflenmiştir.

Bu yıllarda milliyetçilik, halkçılık, devletçilik gibi ilkeler eğitim, kültür ve medya aracılığıyla topluma aktarılmıştır.

Bu dönemin sosyal mühendislik uygulamaları arasında dil reformu, tarih tezi, Halkevleri, köy enstitülerinin hazırlıkları gibi kültürel araçlar yer alır.

8. Ek Alt Başlık: Kadınların Toplumsal Konumu

1930'larda kadınların toplumsal konumu da dönüşüm yaşamış, özellikle eğitim ve kamu görevlerine katılım oranları artmaya başlamıştır.

1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesi, kadınların siyasal alandaki temsiline olanak tanımıştır.

Ancak kırsalda kadın emeği görünmez kalmaya devam etmiş, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yapısal olarak sürmüştür.

ODAK ANALİZ: DEVLETÇİLİK

1. Devletçiliğin Tanımı ve Tarihsel Arka Planı

Devletçilik, Türkiye’de 1930’lu yıllarda ortaya çıkan ve özellikle 1932–**1939 yılları** arasında sistemli şekilde uygulanan, milli ekonomiyi güçlendirmeyi ve dışa bağımlılığı azaltmayı hedefleyen bir ekonomik kalkınma anlayışıdır.

Bu model, dışa açık serbest piyasa ekonomisinin yetersizliklerinin görülmesiyle benimsenmiş; devletin üretici, düzenleyici ve yönlendirici bir aktör olarak devreye girmesini öngörmüştür.

Devletçilik yalnızca bir ekonomik politika değil; aynı zamanda siyasal ve ideolojik bir yapılanma sürecini de içermektedir.

2. Devletçiliğin Temel Amacı: Milli Ekonominin İnşası

Devletçilik uygulamaları, milli sermaye birikimi yaratma, yerli üretimi geliştirme, dışa bağımlılığı azaltma ve yeni bir sanayi kültürü oluşturma gibi hedeflere odaklanmıştır.

Dış ticaret açığını dengelemek, ithalatı azaltmak ve ihracatı teşvik etmek bu modelin öncelikli amaçları arasındadır.

Sanayileşmenin hızlandırılması ve özel sermayenin yetersiz kaldığı alanlarda devletin doğrudan yatırım yapması, bu modelin ayırt edici yönlerinden biridir.

3. Ekonomik Uygulamalar

a) Devlet Yatırımları ve İşletmelerinin Artırılması

Devlet, sanayi, enerji, ulaştırma gibi stratejik sektörlerde doğrudan yatırımlar yaparak büyük kamu işletmeleri kurmuştur (Sümerbank, Etibank, SEKA gibi).

Bu işletmeler aracılığıyla yerli üretim desteklenmiş ve sanayinin altyapısı oluşturulmuştur.

Aynı zamanda özel girişimcilerin desteklenmesi amacıyla vergi indirimleri, kredi olanakları ve arazi tahsisleri gibi teşvik politikaları uygulanmıştır.

b) Ekonominin Korunması ve Dış Bağımlılığın Azaltılması

Koruyucu gümrük tarifeleri ile ithal malların ülkeye girişine sınırlamalar getirilmiş, yerli üreticinin rekabet gücü artırılmıştır.

Dış borçlanmaya dayalı kalkınma anlayışının yerine öz kaynaklara dayalı bir model benimsenmiş, ekonomik bağımsızlık temel ilke hâline getirilmiştir.

c) Kalkınma Planlarının Devreye Sokulması

1934'te yürürlüğe giren Birinci **Beş Yıllık** Sanayi Planı, planlı kalkınmanın ilk örneğidir ve kamu eliyle sanayileşmeyi kurumsallaştırmıştır.

Bu plan sayesinde tekstil, maden, kimya ve seramik gibi sektörlerde fabrikalar açılmış, üretim çeşitlendirilmiştir.

d) Ekonomik Organizasyonların Faaliyete Geçirilmesi

Devlet, üretimden pazarlamaya kadar tüm süreci kontrol eden ekonomik organizasyonlar kurmuştur.

Bu kurumlar, tarım ürünlerinin fiyatlandırılmasından sanayi üretiminin planlanmasına kadar çeşitli alanlarda aktif görev almıştır.

4. Siyasal ve İdeolojik Uygulamalar

a) Korporatizm: Mesleki Organizasyonlara Dayalı Yapı

Devletçilik uygulamaları, ekonomik temelli kurumsallaşmanın yanı sıra korporatist bir siyasal anlayışı da beraberinde getirmiştir.

Üretim ilişkileri içinde yer alan gruplar (işçiler, işverenler, zanaatkârlar vb.) devlet tarafından düzenlenen mesleki örgütlerde temsil edilmiştir.

Bu yapı, toplumun sınıf temelli çatışmalara girmeden uyum içinde işlemesini sağlamayı amaçlamıştır.

b) Ulusal Devlet Anlayışının Güçlendirilmesi

Ekonomik bağımsızlık hedefiyle birlikte ulusal kimliğin inşası ve devlete olan bağlılığın artırılması, devletçilik anlayışının ideolojik yönünü oluşturmıştır.

Milli iktisat, milli sanayi ve milli üretim gibi kavramlar bu süreçte öne çıkmıştır.

c) Siyasal ve Sosyal Organizasyonların Yaygınlaştırılması

Halkevleri, Köy Enstitüleri gibi kurumlar aracılığıyla hem toplumsal kalkınma hedeflenmiş hem de Cumhuriyet ideolojisi halk kitlelerine aktarılmıştır.

Bu kurumlar aracılığıyla kültür, eğitim ve üretim faaliyetleri iç içe yürütülmüştür.

d) İdeolojik Formülasyonlar ve Uygulamalar

Devletçilik, Atatürk'ün **altı** okundan biri olarak, halkçılık ve milliyetçilikle birlikte bütünleşmiş bir ideolojik çerçevede uygulanmıştır.

Bu ideoloji, halkın ekonomik üretim sürecinde aktif rol almasını savunurken, sınıfsal farklılıkların görünür-lüğünü minimize etmeye çalışmıştır.

5. Devletçiliğin Uzun Vadeli Sonuçları

Devletçilik modeli, Türkiye'de sanayi kültürünün kurumsal temellerini atmış, planlı kalkınma anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

Devlet eliyle yürütülen üretim, planlama ve örgütlenme faaliyetleri, 1950 sonrası dönemlerde bile kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla sürdürülmüştür.

Aynı zamanda, Türkiye'de bürokratik elitin ekonomik ve sosyal yaşam üzerindeki etkisi bu dönemde güç-lenmiş ve uzun yıllar etkisini sürdürmüştür.

6. Ek Alt Başlık: Devletçilik ve Toplumsal Sınıflar

Devletçilik politikaları sayesinde yeni bir Müslüman-Türk burjuvazisi gelişmiş; devlet destekli sermaye birikimiyle sınıfsal dönüşüm başlamıştır.

İşçi sınıfı, henüz örgütlü bir yapıya sahip olmasa da, kentleşmenin ve sanayileşmenin etkisiyle toplumsal görünürlük kazanmaya başlamıştır.

Köylü sınıfı, devlet destekli tarım politikalarından sınırlı ölçüde faydalanmış, kırsal yapıdaki dönüşüm ise daha yavaş gerçekleşmiştir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASI (1939–1950)

1. Savaşın Ekonomik Yapıya Etkisi

1930'lu yıllarda ivme kazanan devletçilik uygulamaları, II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sekteye uğramış, sanayi ve tarım üretiminde ciddi gerilemeler yaşanmıştır.

1932–1939 döneminde **iki katına** çıkan sanayi üretimi, 1939'dan itibaren düşüşe geçmiştir.

Tarımsal üretimde de savaşın etkisiyle hem işgücü kaybı yaşanmış hem de tarıma verilen desteklerin azalması köylülerin geçimini zorlaştırmıştır.

Bu döneme genel olarak "savaş ekonomisi" hâkim olmuş; kaynakların büyük kısmı savunmaya ve zorunlu harcamalara yönlendirilmiştir.

2. Devletin Ekonomik Önlemleri ve Sonuçları

Savaş yıllarında devlet, vergi gelirlerini artırmak ve bu kaynakları seferberlik amacıyla kullanmak üzere sert mali politikalar uygulamıştır.

Enflasyon hızla yükselmiş, ücretlilerin satın alma gücü ciddi biçimde azalmıştır.

Köylüler açısından, hem iş gücü kaybı hem de tarımda girdi desteğinin kaldırılması nedeniyle üretim zorlaşmış ve geçim kaynakları daralmıştır.

Tüccar ve sanayici kesimler, savaş ortamından kâr sağlayan gruplar olmuş; ancak bu da sınıfsal dengesizliklerin artmasına yol açmıştır.

3. Varlık Vergisi ve Sınıfsal Gerilimler

1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi, özellikle gayrimüslim ticaret burjuvazisini ve sermaye birikimini hedef almış; bu da sermaye çevrelerinde büyük rahatsızlık yaratmıştır.

Bürokrasi ile burjuvazi arasında daha önce kurulmuş olan çıkar ittifakı, bu dönemde bozulmaya başlamıştır.

Bu gelişme, bürokrasinin savaş sonrası için yeni bir toplumsal ve ekonomik düzen kurma ihtiyacı hissetmesine yol açmıştır.

4. Reform Girişimleri ve Başarısızlık Nedenleri

Bürokrasi, savaş sonrası dönem için "yeniden inşa projesi" hazırlamış; bu proje içinde toprak reformu, işçi haklarının genişletilmesi, devletçi sanayileşmenin yeniden güçlendirilmesi gibi hedefler yer almıştır.

Ancak bu reform girişimleri, büyük burjuvazi ve toprak sahiplerinin karşı çıkmasıyla başarısız olmuş; reformlar uygulamaya geçirilememiştir.

Bu başarısızlıklar, yeni bir siyasal arayışın ortaya çıkmasına ve çok partili rejime geçişin hızlanmasına neden olmuştur.

5. Çok Partili Hayata Geçiş

1946 yılında Türkiye resmen çok partili siyasal sisteme geçmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarda kalmış olsa da, Demokrat Parti güçlü bir muhalefet hareketi olarak sahneye çıkmıştır.

Demokrat Parti, devletin ekonomideki ağırlığını eleştirerek, serbest piyasa ekonomisi ve bireysel girişim özgürlüğü gibi liberal ilkeleri savunmuştur.

Ayrıca, merkezi laik ideolojiye karşı dini değerleri öne çıkaran bir siyasal dil geliştirmiştir.

Bu yeni dönem, hem ekonomik yapının hem de siyasal temsilin yeniden şekillenmeye başladığı bir geçiş sürecidir.

6. Savaş Sonrası Türkiye'de Sınıfsal Yapı ve Ekonomik Dönüşüm

1950'ye gelindiğinde Türkiye hâlâ büyük ölçüde kırsal nüfusa dayalı bir toplumdur:

Nüfusun **%82'si** köylerde yaşamaktaydı.

Kentlerde ise küçük esnaf ve kendi hesabına çalışanlar çoğunlukta.

İşçilerin **%37'si** aile işletmelerinde istihdam edilmekteydi.

1946 sonrası dönemde iç piyasaya dönük bir hareketlilik yaşanmış, pazar genişlemeye başlamış ve ticari faaliyetler artmıştır.

Burjuvazi, özellikle savaş döneminde birikim yaparak güçlenmiş; yeni dönemde daha etkin bir siyasal aktör hâline gelmiştir.

7. Uluslararası Sistem ve Türkiye'nin Konumu

ABD'nin **1947 yılında** uygulamaya koyduğu Marshall Planı çerçevesinde Türkiye de bu programa dahil edilmiştir.

Bu gelişme, Türkiye'nin ABD ve Batı ittifak sistemine katılmasını, dolayısıyla hem askerî hem de ekonomik bağımlılık ilişkilerinin kurulmasını beraberinde getirmiştir.

Bu süreçte ekonomi **daha fazla** liberalleşmiş, kamu yatırımlarının önceliği azalmış, dış yardımlarla şekillenen bir kalkınma modeli ortaya çıkmıştır.

8. Ek Alt Başlık: Bürokrasi ve Toplum İlişkisi

Savaş sonrası Türkiye'sinde bürokrasi, ekonomik ve siyasal alanı yönlendiren ana güç olmaya devam etmiş; ancak yeni toplumsal talepler ve siyasal çoğulculuk ortamı, bürokrasinin meşruiyetini sorgulayan dinamikleri de beraberinde getirmiştir.

Küçük burjuvazi, tüccarlar, üretici çiftçiler ve büyük sermaye çevreleri, devlet müdahalesine karşı serbest piyasa yanlısı politikaları desteklemiş ve Demokrat Parti'nin yükselişinde belirleyici olmuştur.

1950'LERDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

1. Demokrat Parti İktidarı ve Popülist Söylem

1950 seçimleriyle birlikte iktidara gelen Demokrat Parti (DP), siyasal söyleminde halkın taleplerini öncelleyen, devletin baskıcı uygulamalarına mesafeli duran bir popülist yaklaşım benimsemiştir.

Bu yaklaşım, kırsal kesimi ve küçük üreticileri merkeze alarak "halka hizmet, Hakk'a hizmettir" gibi sloganlarla kitle desteği kazanmıştır.

Demokrat Parti'nin ilk **dört yılı**, siyasal özgürlüklerin artırıldığı, ekonomik genişlemenin yaşandığı ve halkın devlete güveninin yükseldiği bir dönem olmuştur.

2. Tarımsal Genişleme ve ABD Yardımları

1950'li yılların başında, ABD yardımları, özellikle tarıma ve kırsal altyapıya yönlendirilmiş, motorlu araçlar, traktörler ve sulama ekipmanları ile tarımsal üretimde artış sağlanmıştır.

Bu dönemde ticaret hadleri tarım lehine gelişmiş, köylüler nakit gelir elde etmeye başlamış, köy ekonomisi canlanmıştır.

Ulaşım altyapısının gelişmesi (karayolları ağı), kırsalın kentle bağlarını artırmış ve iç pazara entegrasyonu hızlandırmıştır.

3. Ekonomik Kriz ve Koruyucu Politikaların Başlangıcı

1950'lerin ortalarından itibaren dış ticaret açığının büyümesi, ithalatın artması ve döviz darboğazı gibi nedenlerle liberal ekonomi politikaları krize girmiştir.

Devlet, piyasaya yeniden müdahale etmeye başlamış, ithalatı sınırlandıran ve iç üretimi teşvik eden korumacı politikalar devreye sokulmuştur.

Bu süreç, 1960'larda kurumsallaşacak olan ithal ikameci sanayileşme modelinin ilk adımlarıdır.

4. İthal İkameci Politikalara Geçiş

a) İçsel Dinamikler

Sanayi üreticileri, ithalat kısıtlamalarıyla birlikte iç pazarda rekabet avantajı elde etmiş; sanayi üretimi için gerekli girdileri üretmek amacıyla devlet teşvikleri sağlanmıştır.

Devlet, iç piyasada üretilebilecek ürünlerin ithalatını sınırlandırarak, yerli sanayiye korumaya yönelik bir alt-yapı oluşturmuştur.

b) Dışsal Dinamikler

Uluslararası kurumlar (IMF, Dünya Bankası, OEEC/OECD) Türkiye'nin ekonomik yapısını izlemeye almış ve dış yardımlar karşılığında belirli yapısal önerilerde bulunmuştur.

Bu kuruluşların etkisiyle ekonomik liberalleşme ile gözetimli müdahale arasında gidip gelen bir ekonomi politikası yürütülmüştür.

5. Kırdan Kente Göç ve Sosyal Mobilite

Tarımda makineleşme, kırsal işgücünün azalmasına ve milyonlarca insanın kentlere göç etmesine neden olmuştur.

Bu göç yalnızca topraksız köylülerle sınırlı kalmamış, küçük topraklı ailelerin yeni kuşakları da kentlere yönelmiştir.

Göçle birlikte büyük bir coğrafi ve mesleki mobilite gerçekleşmiş; kentleşme oranı hızla artmıştır.

6. Kentleşme, Gecekondu Kültürü ve Yeni Sosyal Doku

Göçlerin yoğunlaşmasıyla birlikte kentlerde ciddi bir konut sorunu ortaya çıkmış, bu boşluğu gecekondu bölgeleri doldurmuştur.

Gecekondu mahalleleri, ilk başta yoksunluklara sahip olsa da kırsal yaşama kıyasla daha avantajlı görülmüş; zaman içinde yaşam kalitesi yükselmiştir.

Bu alanlarda yerel dayanışma ağları gelişmiş, zamanla tapu verilerek resmîleşme süreci başlatılmıştır.

7. Kent Kültürü ve Sınıfsal Siyasallaşma

1950'lerin sonunda kentlerde hizmet ve sanayi sektörlerinde istihdam artarken, eski kent kültürü ile Anadolu köy kültürü bir arada var olmaya başlamıştır.

Bu karşılaşma, yeni bir toplumsal sentezin oluşmasına ve sınıfsal farkların görünür hâle gelmesine neden olmuştur.

Başlangıçta sağ popülizmi destekleyen kent proletaryası, 1960'lara yaklaşıldıkça daha sınıfsal temelli siyasal eğilimlere yönelmiştir.

8. Sanayi Burjuvazisinin Yükselişi

1950'li yıllar, sanayi burjuvazisinin kurumsallaşmaya başladığı ve kalıcı yatırımların temellerinin atıldığı dönem olmuştur.

Özellikle İstanbul, İzmir ve Adana gibi merkezlerde büyük ölçekli sanayi yatırımları yapılmış, Adana örneği tarım-sanayi dönüşümünün klasik örneklerinden biri olarak değerlendirilmiştir.

Bu yatırımlar, hem sermaye birikimini artırmış hem de kentleşmeyi hızlandırmıştır.

9. Ek Alt Başlık: Demokrat Parti ve Dini Söylem

Demokrat Parti, ekonomik liberalleşmenin yanı sıra, halk nezdinde dini değerlere daha açık bir dil kullanarak geniş tabanlı destek sağlamıştır.

Bu durum, Türkiye'de merkezi seküler modernleşme projesine karşı halkçı-muhafazakâr bir karşı ağırlığın gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Bu yıllar, aynı zamanda laiklik ile muhafazakârlık arasında süregiden sosyo-politik gerilimin görünür hâle geldiği bir dönemdir.

1960'LARDA TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

1. 1960 Askerî Müdahalesi ve Anayasa Değişikliği

27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi, siyasal yapıda köklü bir kırılma yaratmış, kısa sürede yeni bir anayasa hazırlanarak 1961 Anayasası yürürlüğe girmiştir.

Bu anayasa, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almış, üniversitelerin özerkliği, Anayasa Mahkemesi'nin kurulması ve sosyal hakların anayasal güvenceye alınması gibi düzenlemeleri içermiştir.

Bu müdahale, bir yandan popülist taleplerin ifadesi olarak yorumlanırken; diğer yandan bürokratik reformizm olarak da değerlendirilmiştir.

2. Devletçilik ve İthal İkameci Sanayileşme

1960'larla birlikte devlet eliyle sanayileşme politikası yeni bir kalkınma hamlesi olarak yeniden canlandırılmıştır.

Bu süreç, "ithal ikameci büyüme modeli" ile yürütülmüş; iç piyasada üretilebilecek malların ithalatı sınırlandırılmış ve yerli sanayi teşvik edilmiştir.

Modelin temel unsurları:

- İktisadi kaynakların devlet eliyle dağıtılması
- İç pazar yaratılması ve gelirlerin yeniden bölüştürülmesi
- Yatırım-üretim ilişkilerinin planlamaya dayalı yürütülmesi

3. İthal İkame Modelinin Sosyal Sınıflara Etkisi

Bu model, hem sanayi burjuvazisinin, hem de işçi sınıfı ve bürokrasinin çıkarlarıyla uyumlu bir yapı sunmuştur.

Modern sektörler gelişmiş, geleneksel üretim biçimleri çözülmeye başlamış ve toplumsal yapıda sınıfsal farklılıklar daha görünür hâle gelmiştir.

Ancak bu süreç, zamanla devletin ekonomik düzenleyiciliği ile sınıf talepleri arasında siyasal ve idari gerilimlere neden olmuştur.

4. Kırsal Yapı ve Göç Dinamikleri

Kırsal kesimde küçük üreticiliğe dayalı köylü yapısı çözülmeye başlamış; traktörleşme, kimyasal gübre ve sulama teknikleriyle tarımda dönüşüm yaşanmıştır.

Bu dönüşüm, kentlere yönelik yoğun göç dalgalarını tetiklemiş; göç eden nüfusun büyük kısmı hizmet ve küçük sanayi alanlarında iş bulabilmiştir.

Sanayi sektöründe teknoloji üretmek yerine, çoğunlukla marka-patent anlaşmaları yoluyla dış girdiler ithal edilmiştir.

5. İç Pazarın Genişlemesi ve Döviz Politikası

İç tüketimi artırmak ve sanayi ürünlerine talep yaratmak amacıyla devlet, gelir dağılımını iyileştirme politikaları izlemiştir.

Döviz gelirleri kıt olduğu için ithalat sınırlandırılmış, yerli üretim desteklenmiş, tüketici kitlesi yaratılmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde devlet harcamaları, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlarda oldukça yüksektir.

6. Kentleşme ve Gecekondu Dinamikleri

Kentlerde göçle birlikte yoğun konut ihtiyacı ortaya çıkmış ve büyük kentlerin çevresinde gecekondu alanları oluşmuştur.

Devlet, bu yapıları başlangıçta gayriresmî kabul etse de zamanla tolerans göstermiş ve imar planlarına dâhil etmiştir.

Gecekondu sakinleri kırsal bağlantılarını sürdürmüş, kır-kent arasında ikili emek dolaşımı oluşmuştur.

7. İşçi Sınıfı, Ücret Politikası ve Sosyal Haklar

Sanayide çalışan işçiler, dönemin planlı kalkınma anlayışı içinde görece yüksek ücretlere sahip olmuş; sendikalaşma ve toplu sözleşme hakları tanınmıştır.

Ancak sanayi içinde de büyük sanayi ile küçük işletmeler arasında ciddi eşitsizlikler bulunmaktaydı.

Çocuk emeği, sanayide ve küçük işletmelerde yaygın olarak kullanılmıştır.

8. Sosyal Politikalar ve Refah Devleti Eğilimi

Devlet, sosyal harcamalarını artırarak özellikle eğitim, sağlık ve sigorta sistemini güçlendirmiştir.

Bu alanlardaki yatırımlar, hem toplumsal talepleri karşılamış hem de iç pazarın genişlemesine katkı sağlamıştır.

Aynı zamanda bu harcamalar, devlete yönelik halk desteğini artıran bir unsur olmuştur.

9. Ek Alt Başlık: Sınıfsal Pazarlık Mekanizmaları

1960'larda oluşan politik atmosfer, sanayi işçileri ile küçük ve orta ölçekli köylülüğün sistem içinde pazarlık gücü kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Seçim sistemi, sendikalar, kooperatifler ve mesleki örgütler aracılığıyla farklı toplumsal kesimlerin talepleri siyasal alana taşınmıştır.

Bu, katılımcı siyasal temsil anlayışının güçlenmesine ve ekonomik taleplerin daha organize biçimde ifade edilmesine imkân vermiştir.

1970'LERDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

1. İthal İkameci Sanayileşme Modelinin Krizi

1960'lı yıllarda uygulamaya konulan ithal ikameci sanayileşme modeli, 1970'li yıllarda hem içsel hem dışsal dinamikler nedeniyle ciddi bir krize girmiştir.

Modelin temel dayanağı, dışarıdan sağlanan teknoloji ve girdilerin yurt içinde montajı ve bu ürünlerin iç pazara sunulmasıydı.

Ancak bu sistemin sağlıklı işlemesi için sürekli döviz girdisi, yüksek tüketici talebi ve kamu desteği gerekmektedir.

Bu koşullar bozulduğunda sistem tıkanmış, sanayileşme süreci duraklamış ve model sürdürülemez hâle gelmiştir.

2. Devlet Sübvansiyonları ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT)

Devletin, ücretlilere (işçi ve memur) ve küçük çiftçilere verdiği sübvansiyonlar, sosyal dengeyi sağlamakla birlikte, kamu bütçesi üzerinde ciddi yükler yaratmıştır.

KİT'ler, üretim yapmakla birlikte verimsizlik, israf, kaynak kullanımında düşük etki ve siyasî atamalar gibi yapısal sorunlarla boğuşmuştur.

Bu yapılar uzun vadede büyüme yerine, ekonomik verimsizlik ve mali krize katkı sağlamışlardır.

3. Döviz Politikası, Dış Borç ve Finansal Darboğaz

Sanayinin ihtiyaç duyduğu ara malların ithalatı için gerekli olan dövizin sağlanamaması, üretimin aksamasına neden olmuştur.

Döviz kurları üzerindeki baskı ve düşük değerli **TL** politikası ihracatı teşvik edememiş, dış açık giderek büyümüştür.

Yabancı sermaye ise ancak ekonomik ve siyasal istikrarın sağlandığı dönemlerde ülkeye girmekteydi. 1970'li yıllarda bu güven ortamı sağlanamadığı için dış kaynak girişi yetersiz kalmıştır.

4. Sınıfsal İttifakların Çözülmesi ve Sosyal Gerilimler

1960'larda kurulan sanayi burjuvazisi – işçi sınıfı – devlet bürokrasisi eksenli sınıfsal ittifaklar, 1970'lerde parçalanmaya başlamıştır.

Yükselen işçi talepleri, grevler ve ücret artış beklentileri burjuvaziye rahatsız etmiş; artan üretim maliyetleri ve politik baskılar yatırım iştahını azaltmıştır.

Aynı zamanda kırsal kesimde refah beklentisinin artmasıyla birlikte kırsal toplumsal taban da sistemle uyumunu yitirmiştir.

5. İşçi Göçü ve Döviz Girdisi

1960'ların başından itibaren yurtdışına özellikle Almanya'ya gerçekleşen işçi göçü, Türkiye'ye düzenli döviz girişini sağlamış ve ekonomik dengeyi bir süre ayakta tutmuştur.

Ancak 1970'lerin sonlarına doğru Avrupa'da yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle işçi göçü azalmış, bu da dış döviz gelirlerinde düşüşe neden olmuştur.

6. Siyasal İstikrarsızlık ve Hükûmet Krizleri

1970'li yıllarda koalisyon hükûmetleri sık sık değişmiş, siyasal istikrar sağlanamamıştır.

Hükûmetler uzun vadeli yapısal reformlardan çok kısa vadeli, popülist çözümlere yönelmiş, bu da ekonomik ve sosyal sorunların derinleşmesine neden olmuştur.

Siyasal aktörler arasında çatışmalar artmış, bu durum ekonomik karar alma süreçlerini sekteye uğratmıştır.

7. Uluslararası Gelişmelerin Etkisi

1973 Petrol Krizi, Türkiye gibi enerji ithalatına bağımlı ülkelerde büyük ekonomik sarsıntılara yol açmış; ithalat maliyetleri artmış, sanayi üretimi daralmıştır.

ABD ile ilişkilerde yaşanan gerilimler (Kıbrıs Harekâtı sonrası ambargo gibi) Türkiye'nin dış kaynaklara erişimini daha da zorlaştırmıştır.

Uluslararası konjonktürdeki bu daralma, içerideki ekonomik sorunları derinleştirmiştir.

8. Krizin Sosyal ve Toplumsal Yansımaları

Kriz yalnızca ekonomik değil, siyasal ve toplumsal bir çöküş olarak da yaşanmıştır.

Yatırımlar durmuş, sanayi üretimi azalmış, spekülatif kazanç mekanizmaları (karaborsa, döviz kaçakçılığı) öne çıkmıştır.

Kriz, toplumsal kutuplaşmayı artırmış; sağ-sol çatışmaları, kitlesel protestolar ve şiddet olayları artarak 1980 Darbesi'ne giden süreci hazırlamıştır.

9. Tüketim Kültürünün Yayılması ve Kırsal Dönüşüm

1970'lerin ortasında, modern sanayinin ürettiği tüketim malları yalnızca kentli orta sınıflar için değil, emekçi kesim ve kırsal nüfus için de ulaşılabilir hâle gelmiştir.

Bu durum, kırsalda yaşam beklentilerini değiştirmiş, modernleşme yönünde yeni bir kültürel dönüşüm süreci başlatmıştır.

Tüketimin yaygınlaşması, iç pazara dönük üretim yapısının sürdürülmesini sağlarken; alt sınıfların sistem içindeki beklentilerini de yükseltmiştir.

10. Ek Alt Başlık: Devlet-Piyasa Tartışması

1970'lerin sonuna doğru devletin ekonomideki rolü yeniden sorgulanmaya başlanmış, piyasa yanlısı çevreler **daha fazla** görünürlük kazanmıştır.

Devlet-piyasa karşıtlığı, 1980'lerde uygulanacak neo-liberal dönüşüm politikalarının zeminini hazırlamıştır.

Bu tartışma, 1960'lardaki "devlet gücünün ekonomik amaçlarla kullanımı" meselesinden, artık "devletin küçülmesi ve piyasaya alan açılması" eksenine kaymıştır.

1980'LERDE TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

1. 1980 Askerî Müdahalesi ve Anayasal Yeniden Yapılanma

12 Eylül 1980'de gerçekleşen askerî müdahale, siyasal hayatı askıya alarak hem siyasal hem toplumsal düzlemde köklü dönüşümler başlatmıştır.

1982 Anayasası, yürütmeyi güçlendiren, temel hak ve özgürlükleri sınırlayan ve toplumsal denetimi artıran bir çerçeve sunmuştur.

Bu anayasal düzen, aynı zamanda neoliberal dönüşüm politikalarının siyasal zeminini de oluşturmuştur.

2. 24 Ocak 1980 Kararları ve Neoliberal Ekonomik Dönüşüm

Türkiye'de 1980'lerle birlikte ekonomik modelde köklü bir değişiklik yaşanmış, ithal ikameci büyüme modelinden ihracata dayalı büyüme modeline geçilmiştir.

24 Ocak İstikrar Kararları, kamu harcamalarının sınırlandırılması, sübvansiyonların azaltılması, serbest kur rejimi ve özelleştirme gibi politikaları içermektedir.

Bu kararlar, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel finans kurumlarının yönlendirmesiyle şekillendirilmiş, Türkiye'nin uluslararası piyasaya entegrasyonu amaçlanmıştır.

3. Özelleştirme ve Kamu Tesislerinin Dönüşümü

1930'lardan beri kamu eliyle kurulan ve 1960-70'lerde büyüyen sanayi tesislerinin çoğu, 1980'li yıllardan itibaren özelleştirme programına alınmıştır.

Bu süreçte, kamu iktisadi teşebbüslerinin bir kısmı tasfiye edilirken bir kısmı özel sektöre devredilmiş; devletin doğrudan üretici rolü büyük ölçüde sona ermiştir.

Özelleştirme, sermayenin belirli ellerde yoğunlaşmasına katkıda bulunmuş, sınıfsal yapıda yeni merkezîleşme eğilimleri doğurmuştur.

4. Sınıfsal Yapı ve Gelir Dağılımı

Neoliberal politikaların etkisiyle sınıfsal tabakalaşma daha da belirginleşmiş, gelir dağılımında eşitsizlikler derinleşmiştir.

Büyük sermaye grupları büyürken, küçük üreticiler, esnaf ve işçi sınıfı gelir kaybına uğramış, orta sınıfın daralması dikkat çekici hâle gelmiştir.

Bürokrasi, ekonomik alandaki etkisini yitirirken; sermaye sınıfı, siyasal karar alma süreçlerinde daha belirleyici hâle gelmiştir.

5. Sanayileşme, Tüketim Kültürü ve Kentsel Dönüşüm

1980 sonrası büyük sanayi kuruluşları hem üretimi hem de tüketimi yönlendirmiş, kitlesel tüketim kültürü daha belirgin hâle gelmiştir.

Kentsel nüfus oranı **%50'nin** üzerine çıkmış, kırdan kente göç hızlanmış, kentlerdeki altyapı yatırımları ve tüketim imkanları göçü teşvik etmiştir.

Büyük kentlerde modern alışveriş merkezleri, markalı tüketim ürünleri ve bireysel kimlik tüketimi yaygınlaşmaya başlamıştır.

6. Kamu ve Özel Sektör Dengesi

Devlet, kamu yatırımları (karayolları, barajlar, demiryolu vb.) ile altyapı oluşturmayı sürdürürken; ekonomik üretimin ana aktörü olarak özel sektörü desteklemiştir.

Özel girişimcilik, vergi bağışıklıkları, ucuz krediler, devlet teşvikleri ve dış borçlanma olanaklarıyla güçlendirilmiştir.

Kamu, özel sektörün bir "destekleyici aparatı" olarak yeniden konumlandırılmıştır.

7. Ekonominin Uluslararasılaşması

Türkiye ekonomisi, 1980'lerden itibaren uluslararası rekabet sistemine açık, dış ticarete dayalı bir yapıya kavuşturulmuştur.

Bu çerçevede ihracat teşvik edilmiş, döviz kontrolleri kaldırılmış, dış yatırımcılar için serbestleşme sağlanmıştır.

Ekonomik büyüme, büyük ölçüde uluslararası sermayeye bağımlı hâle gelmiş; küresel piyasalardaki dalgalanmalar iç ekonomiyi doğrudan etkilemeye başlamıştır.

8. Ek Alt Başlık: Medya, Kültür ve Yeni Orta Sınıflar

Neoliberal dönüşümle birlikte özel televizyonlar, reklamcılık, moda ve tüketim odaklı medya hızla yaygınlaşmış, kültürel alan da piyasalaşmıştır.

Yeni orta sınıflar, özellikle hizmet sektörü ve kamu dışı mesleklerde yükselen, bireycilik, statü tüketimi ve eğitim odaklı yaşam biçimlerini benimsemiştir.

Bu kültürel dönüşüm, 1990'larda görünür hâle gelen "yeni yaşam tarzı çatışmaları"nın sosyolojik zeminini hazırlamıştır.

9. Göç ve Kentleşme Dinamikleri

Artan göç ve kentleşme sonucunda gecekondü bölgeleri daha kalabalık hâle gelmiş, kentsel rant üzerinden yeni zenginleşme biçimleri doğmuştur.

Özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlerde altyapı baskısı, işsizlik, barınma krizi gibi problemler yaygınlaşmıştır.

Aynı zamanda, bu kentlerdeki yeni tüketim merkezleri kırsaldan gelen nüfusla eski kentli nüfusu arasında yaşam tarzı gerilimleri üretmiştir.

ODAK ANALİZ: NÜFUS

1. Cumhuriyet Döneminde Nüfusun Genel Seyri

Türkiye’de nüfus yapısı, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişle birlikte radikal bir dönüşüm yaşamış; savaşlar, mübadeleler ve zorunlu göçler gibi nedenlerle nüfus hem nicel hem de nitel olarak yeniden biçimlenmiştir.

Cumhuriyet’in **ilk yıllarında** nüfus artışı teşvik edilmiş; ancak 1950’lerden itibaren uygulanan sağlık, eğitim ve planlama politikaları ile doğurganlık oranlarında düşüş başlamıştır.

1927’de **13.6 milyon** olan toplam nüfus, 2023’e gelindiğinde **85 milyonu** aşarak yaklaşık **altı** kat artış göstermiştir.

2. Nüfus Artış Hızı ve Demografik Dönüşüm

Nüfus artış hızı 1955–1975 arasında en yüksek düzeyine ulaşmış, bu tarihten sonra düşüş eğilimine girmiştir.

Bu hız; doğurganlık oranları, ölüm oranları, göçler ve toplumsal yapıya bağlı olarak değişiklik göstermiştir.

1950’lere kadar yüksek doğurganlık, toplam nüfusun büyük oranda genç nüfus olarak yapılandığı “genç nüfus yapısı” yaratmıştır.

Sonraki dönemlerde doğurganlık oranlarının düşmesiyle orta yaş grubu büyümüş, yaşlı nüfus oranı artmaya başlamıştır (yaşlanan toplum olgusu).

3. Kır-Kent Nüfus Dağılımı ve Göç Dinamikleri

1950'ye kadar Türkiye nüfusunun çok büyük bir kısmı kırsal bölgelerde yaşamaktaydı ve tarımsal faaliyetlerde istihdam edilmekteydi.

Ancak 1950 sonrası dönemde kırsal alanlardan kentlere doğru yoğun bir iç göç dalgası başlamış ve bu süreç günümüze kadar artarak devam etmiştir.

1980'lerden sonra kent nüfusu toplam nüfusun yarısından fazlasını oluşturmuş, 2000'lerden itibaren ise kırsal nüfus oranı **%20'nin** altına düşmüştür.

Bu göçler, sadece mekânsal değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel dönüşümleri de beraberinde getirmiştir.

4. Bölgesel Nüfus Dengesizlikleri

Göçlerin önemli bir sonucu, bölgesel nüfus hareketliliğidir:

Marmara, Ege, İç Anadolu ve Akdeniz bölgeleri göç alırken; Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri göç vermiştir.

İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana gibi büyük şehirler metropol konumuna gelirken, bazı bölgeler nüfus açısından tenhalaşma yaşamıştır.

Bu süreç, hem altyapı planlaması, hem de sosyoekonomik eşitsizlikler açısından ciddi sorunlar doğurmuştur.

5. Kentleşme ve Kent Hiyerarşisi

Nüfusun kentlerde yoğunlaşması yalnızca niceliksel bir büyümeyi değil, aynı zamanda kentlerin yapısal dönüşümünü de ifade eder.

Büyük şehirler dışında orta ölçekli kentler de gelişmiş, böylece kentsel hiyerarşi belirginleşmiştir.

Nüfus yoğunluğu; ulaşım, konut, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin dağılımını doğrudan etkilemiş, planlı kentleşme ihtiyacını artırmıştır.

6. Tarım Dışı Faaliyetlerde Nüfusun Yoğunlaşması

Kırsaldan kente göç eden nüfus, tarım dışı sektörlerde (sanayi, hizmet, inşaat vb.) istihdam edilmeye başlamıştır.

Bu yönelim, ekonominin yapısal dönüşümüne paralel olarak, hizmet sektörünün büyümesini ve kent ekonomilerinin çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir.

Ancak düşük nitelikli işgücü nedeniyle informal (kayıt dışı) istihdam ve iş güvencesizliği önemli bir sorun hâline gelmiştir.

7. Nüfus ve Yaş Gruplarındaki Değişim

Yüksek doğurganlık oranlarının etkisiyle 20. yüzyıl boyunca çocuk ve genç nüfus yoğunluğu belirgin olmuştur.

2000'li yıllardan itibaren doğurganlık oranları düşmüş, eğitim ve şehirleşme gibi etkenler doğum sayısını azaltmıştır.

Günümüzde Türkiye demografik dönüşümün ortasında, yaşlanan toplum sürecine girmekte; sağlık, sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri bu doğrultuda yeniden yapılandırılmaktadır.

8. Aile Planlaması ve Nüfus Politikaları

1960'lardan itibaren devlet, nüfus artış hızını dengelemek amacıyla aile planlaması politikaları uygulamaya başlamıştır.

Sağlık ocakları aracılığıyla doğum kontrol yöntemlerinin tanıtılması, gebeliğin önlenmesine yönelik kampanyalar ve anne-çocuk sağlığı hizmetleri genişletilmiştir.

Bu politikalar, eğitim düzeyi yüksek bölgelerde daha etkili olmuş; kırsal kesimlerde ise daha yavaş yaygınlaşmıştır.

9. Ek Alt Başlık: Nüfusun Toplumsal Yapıya Etkisi

Nüfusun artışı ve mekânsal yeniden dağılımı, eğitim, sağlık, istihdam, konut ve sosyal hizmet taleplerini artırmıştır.

Kentlerdeki hızlı nüfus artışı gecekondü bölgelerinin yaygınlaşmasına, altyapı yetersizliklerine ve kültürel çatışmalara yol açmıştır.

Aynı zamanda nüfus yapısı; siyasal katılım, tüketim eğilimleri ve kamu politikalarının şekillenmesinde belirleyici bir faktör olmuştur.

ODAK ANALİZ: KORPORATİZM

1. Korporatizmin Tanımı ve Temel Özellikleri

Korporatizm, toplumu organik bir bütün olarak gören ve bu bütünün birbirine bağımlı, uyumlu parçalardan oluştuğunu varsayan bir siyasal-toplumsal düşünce sistemidir.

Bu yaklaşıma göre toplum, bireylerin toplamından ibaret değil; daha yüksek bir organizasyon düzeyine sahip yapısal bir bütündür.

Korporatizm, bireyci liberal anlayıştan farklı olarak toplumsal düzen ve uyumun öncelenmesini, bireysel çıkarlardan ziyade toplumun genel çıkarının korunmasını savunur.

2. Sınıf Karşıtlığı ve Uyum Arayışı

Korporatizm, sınıf ayrımı ve çatışmasına karşıdır çünkü sınıflar arası çatışmaların toplumsal düzeni tehdit edeceği düşünülür.

Bu nedenle emek-sermaye çatışmasını değil, meslek temelli uyumlu temsil yapısını savunur.

Bu bağlamda korporatizm, hem sosyalizme hem de liberalizme alternatif bir toplumsal organizasyon önerisi sunar.

Bireycilik yerine dayanışma, serbest piyasa yerine denetimli ekonomi, sınıf mücadelesi yerine işbirliği ön plana çıkarılır.

3. Devletin Rolü ve Meslek Temsili

Korporatist modele göre, devlet yalnızca yönetici değil, aynı zamanda arabulucu ve düzenleyici aktördür.

Meslek grupları (çiftçiler, işçiler, sanayiciler, tüccarlar vb.), devlet denetimi altındaki kurumsal yapılarla temsil edilir ve karar alma süreçlerine katılırlar.

Bu yapı, bireylerin değil; grupların temsiline dayalı bir siyasi organizasyon biçimidir.

Amaç, çıkar çatışmalarını azaltmak ve uzlaşmayı kurumsal temelde sağlamaktır.

4. Korporatizmin Türleri

Korporatizm, uygulama düzeyine göre farklı şekillerde sınıflandırılır:

Makro korporatizm: Ulusal düzeyde meslek gruplarının merkezi olarak örgütlenip devletle ilişki içinde karar süreçlerine katılmasıdır.

Mezzo korporatizm: Belirli sektörlerde (örneğin tarım, sanayi, eğitim) yürütülen korporatist uygulamalardır.

Mikro korporatizm: İşletme veya işyeri ölçeğinde yürütülen, sendika ve işverenin işletme bazında birlikte karar alması esasına dayanır.

5. Korporatizme Yönelik Eleştiriler

Kalıcı olamama sorunu: Korporatist yapıların uzun vadede sürdürülebilir olmadığı ve temsil mekanizmalarının zamanla işlevsizleştiği yönünde eleştiriler mevcuttur.

Emek örgütlerine zarar verme: Devletin denetimindeki meslek örgütlerinin, bağımsız emek hareketlerini bastırdığı ve sendikal ayrımcılığa neden olduğu ileri sürülmektedir.

Toplumda farklılıkların bastırılması: Sınıfsal, etnik veya kültürel farklılıklar yerine yekpare bir toplum tasavvuru inşa etmeye çalışması, demokratik çoğulculuğu zayıflatabilir.

6. Türkiye’de Korporatizm Uygulamaları

a) Siyasal Kültürde Korporatist Eğilimler

Türkiye’de özellikle 20. yüzyılda, bireyden çok devlet merkezli ve toplumsal dayanışma eksenli siyasal kültür anlayışı, korporatist eğilimleri güçlendirmiştir.

Liberal bireycilikten ziyade, toplumun birliği ve düzeni ön planda tutulmuş, devletin yönlendirici rolü yüceltilmiştir.

b) İzmir İktisat Kongresi

Türkiye’de korporatist düşüncenin erken örneklerinden biri olarak değerlendirilir.

Kongre, çiftçiler, tüccarlar, sanayiciler ve işçiler gibi meslek grupları temelinde örgütlenmiştir, bu yönüyle temsil esasına dayalı bir korporatist yapı izlenimi verir.

Ancak, meslek temsilinin doğrudan devlet denetimi ve seçimiyle belirlendiği için bazı araştırmacılar bu yapının tam anlamıyla korporatist olmadığı görüşündedir.

c) Cumhuriyet’in Erken Dönem Politikaları

1930’lu ve 1940’lı yıllarda, özellikle devletçilik ve halkçılık ilkeleri altında yürütülen politikalar korporatizme yakın uygulamalar içerir.

Meslek birliklerinin devlet denetiminde kurulması, işçi sendikalarının sınırlı haklarla örgütlenmesi ve ekonomik kurulların meslek esasına göre temsil edilmesi bu sürecin yansımalarıdır.

7. Ek Alt Başlık: Korporatizm ve Sosyal Devlet İlişkisi

Korporatist yapı, sosyal devletin örgütlenme biçimiyle de ilişkilidir; çünkü her iki yapı da birey yerine grupları ve kamu yararını temel alır.

Türkiye’de sosyal politikaların oluşturulmasında özellikle 1961 Anayasası sonrası dönemde, bazı sosyal haklar mesleki temsile bağlı yapılar (örneğin SSK, Bağ-Kur) üzerinden sunulmuştur.

Bu yönüyle korporatist model, sosyal güvenlik sistemiyle de iç içe geçmiş bir yapı olarak değerlendirilmiştir.

ODAK ANALİZ: PATRONAJ

1. Patronajın Tanımı ve Temel Özellikleri

Patronaj, taraflar arasında eşit olmayan ama karşılıklı çıkarlara dayanan, kişisel sadakat temelli ve genellikle alt-üst ilişkisine dayanan bir sosyal ve siyasal ilişki biçimidir.

Bu ilişkide "patron" konumundaki kişi, ekonomik, siyasal ya da bürokratik güce sahiptir; destekleyici olan "klient" ise, bu güce bağlı olarak korunma, yardım ya da hizmete ulaşma gibi beklentilere sahiptir.

Patronaj ilişkisi kişisel sadakat ve menfaat üzerine kurulu olup; yazılı kurallardan çok, gayriresmî düzenlemeler ve karşılıklı beklentiler üzerinden işler.

2. Patronajın Kırsal Yapılardaki Yeri

Özellikle tarımsal üretime dayalı kırsal toplum yapılarında, büyük toprak sahipleri ile köylüler arasında ekonomik ve siyasal patronaj ilişkileri yaygın biçimde gözlemlenmiştir.

Bu yapı, hem ekonomik (iş, borç, gıda desteği), hem siyasal (seçmen yönlendirmesi), hem de kültürel (saygı, sadakat, itaat) yönlerden işlevsel olmuştur.

Patron, sadece malî değil, aynı zamanda "ağabeylik/köy liderliği" gibi geleneksel rolleri de üstlenerek toplumsal düzeni yönlendirmiştir.

3. Devletin Zayıf Olduğu Alanlarda Patronajın Güçlenmesi

Devlet hizmetlerinin ulaşmadığı ya da sınırlı olduğu bölgelerde, patronlar hem maddi yardım sağlamış hem de aracılık fonksiyonu üstlenmiştir.

Sağlık, eğitim, ulaşım gibi kamusal hizmetlere erişim, patronaj ilişkisi içindeki patron figürünün yönlendirilmesiyle gerçekleşmiştir.

Bu nedenle patron, kendi çevresinde bir "gölge yönetim" figürü gibi hareket edebilmiştir.

4. Patronaj İlişkisinin Menfaat Temelli Yapısı

Klient konumundaki birey, patrona bağlı kalarak kısa vadeli çıkarlar (yardım, iş, koruma) elde etmeye çalışır.

Bu ilişki biçimi, karşılıklı bağımlılık temelinde kurulsa da, eşitsiz güç dağılımı nedeniyle hiyerarşik karakterdedir.

Menfaat bağı ortadan kalktığında, bu ilişkiler genellikle zayıflar veya sona erer; dolayısıyla süreklilikten çok pragmatizm belirleyicidir.

5. Patronajın Siyasal Katılıma Etkisi

Patronaj ilişkileri, bireylerin siyasal davranışlarını yönlendirebilir; oy verme eğilimlerini, aday tercihini ve parti sadakatini etkileyebilir.

Bu durum, demokratikleşme sürecinde sorunlara yol açabilir; çünkü bireylerin özgür iradeleri yerine, kişisel bağlılık ilişkileri ön plana çıkar.

Aynı zamanda yerel siyasetçilerin halkla ilişkilerinde kayırmacı politikalar üretmesine zemin hazırlayabilir.

6. Çok Partili Hayatla Birlikte Patronajın Dönüşümü

1950 sonrası Türkiye’de çok partili siyasal sistemin yerleşmeye başlamasıyla birlikte, patronaj ilişkilerinin niteliği değişmiştir.

Piyasa ekonomisinin kırsal kesime nüfuz etmesi, devletin hizmet sunumunun yaygınlaşması ve iletişim olanaklarının gelişmesi, köylülerin siyasal kararlarını daha bireysel düzlemde vermesine imkân tanımıştır.

Ancak bu durum, patronajın tamamen ortadan kalktığını değil; sadece biçim değiştirerek yeni aktörler ve kurumlar üzerinden devam ettiğini göstermektedir.

7. Günümüzde Patronaj İlişkileri

Günümüzde kırsal kesimde hâlâ patronaj kalıntıları gözlemlenmekte; yerel siyasetçiler, iş insanları, kooperatif yöneticileri veya tarikat/cemaat önderleri yeni patron figürleri olarak belirmektedir.

Modern toplumda patronaj, **daha çok** siyasi partiler aracılığıyla seçmen desteklerini kişisel taleplere bağlamak biçiminde görünürlük kazanmıştır.

Bu durum, modern siyasal sistem içinde muhafazakâr popülizm, kayırmacı bürokrasi ve ağ tipi ilişkilerin meşrulaştırılmasına yol açabilmektedir.

8. Mübeccel Kıray'ın Yaklaşımı: Patronaj Bir Ara Mekanizma mı?

Sosyolog Mübeccel Kıray, patronaj ilişkilerini toplumsal dönüşümde bir tampon mekanizma olarak değerlendirir.

Kıray'a göre, toplumsal yapılar ani biçimde ortadan kalkmak yerine, geçiş dönemlerinde yeni yapılarla birlikte yeniden biçimlenerek yaşamaya devam eder.

Bu bağlamda patronaj, modern devletin kırsala yerleşme sürecinde, geleneksel yapının esnek biçimde yeniden işlevlendirilmesi olarak yorumlanabilir.

ODAK ANALİZ: BÜROKRAT SEÇKİNLER

1. Bürokrat Seçkinlik Nedir?

Bürokrat seçkinler, modern devlet aygıtı içinde yönetim, karar alma ve uygulama süreçlerinde belirleyici konumda bulunan, teknik bilgiye, kurumsal güce ve statüye sahip olan devlet görevlileridir.

Bu grup; yönetsel kapasite, devlet otoritesi ve ideolojik kontrol bakımından toplumun diğer kesimlerinden ayrılır.

Seçkinlikleri, yalnızca görevleriyle değil; aynı zamanda siyasal ve ekonomik süreçler üzerindeki etkileriyle de tanımlanır.

2. Cumhuriyetin Kurucu Kadroları ve Bürokratik Seçkinlik

Türkiye Cumhuriyeti'nin **ilk yıllarında**, askerî ve sivil bürokratlar, sadece birer kamu görevlisi değil, aynı zamanda yeni rejimin ideolojik taşıyıcısı ve yönlendirici aktörleri olarak işlev görmüştür.

1920'li ve 1930'lu yıllarda, bürokrasi, ekonomik ve kültürel reformların tasarlanması ve uygulanmasında merkezi rol oynamış; halk ile devlet arasında yönlendirici bir köprü kurmuştur.

Bu dönem aynı zamanda yeni bir ulus inşa süreci olduğundan, bürokrat seçkinler kendilerini toplumun ilerlemesini sağlayacak önder kadrolar olarak görmüşlerdir.

3. Bürokratların Ekonomik Rolü: Devletçilik Dönemi

1930'larda uygulanan devletçilik politikaları çerçevesinde, bürokratlar sadece yönetici değil, aynı zamanda ekonomik girişimci konumuna gelmişlerdir.

1931 – 1940 arasında kurulan şirketlerin büyük çoğunluğunun kurucuları, bürokrasi içinde görev yapan seçkinlerdir.

Bu durum, siyasal nüfuzun ekonomik hayata doğrudan yansımaları olarak değerlendirilir ve bürokratik seçkinliğin çok boyutlu gücünü gözler önüne serer.

4. Bürokrat-Burjuvazi Koalisyonu

1930'larda sanayileşme süreciyle birlikte bürokrat seçkinler ile yerli sanayi burjuvazisi arasında bir çıkar ittifakı gelişmiştir.

Bu ittifak, hem devlet yatırımlarının yönlendirilmesinde hem de toplumsal sınıf yapısının biçimlenmesinde belirleyici olmuştur.

Bürokrasi, yalnızca üst yapının temsilcisi değil; sınıfsal bir aktör olarak ekonomik ve ideolojik gücün önemli bir taşıyıcısı hâline gelmiştir.

5. Bürokrasi ve Meşruiyet Arayışı

Bürokrasi, sadece teknik değil, aynı zamanda ideolojik bir rol üstlenmiştir.

1920'li ve 30'lu yıllarda halk ile yöneticiler arasında inanç ve değer farklılıkları oluşabileceği düşüncesiyle, bürokrasi modernleşme misyonunu halk adına yürütme iddiası taşımıştır.

Bu nedenle, kendini toplumun üzerinde değil, toplum adına karar verici konumda görmüştür.

6. 1950 Sonrası Bürokratik Güç Kaybı

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte (1950), siyasal alan güç kazanmış, bürokrasi ise gerilemiştir.

Bürokrat seçkinler artık sistemin yönlendirici değil, hizmet sağlayıcı teknik kadroları hâline gelmiştir.

Bu dönem, halk iradesine dayalı siyasal temsilin ön plana çıktığı; bürokrasinin meşruiyetinin ise teknik yetkinlikle sınırlı kaldığı bir dönemdir.

7. Bürokratik Seçkinliğin Dönemsel Değişimi

Bürokratik seçkinlik, her dönemde farklı aktörlerle ittifak kurmuş; güç dengelerine göre rolünü yeniden biçimlendirmiştir:

1920–1940: Kurucu elit olarak etkin.

1950–60: Siyasal figürlerin gölgesinde kalan hizmet kadrosu.

1960 sonrası: Planlamacı teknokratlar ve yeniden güçlenen bürokrasi.

1980 sonrası: Neoliberal dönüşümle birlikte etkisini kaybeden ama hâlen düzenleyici pozisyonunu sürdüren grup.

8. Ek Alt Başlık: Bürokrasi ve Modernleşme İlişkisi

Bürokrasi, Türkiye’de modernleşme sürecinin hem taşıyıcısı hem düzenleyicisi olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

Weberyen anlamda “rasyonel yasal otorite” ilkesine dayanan bürokrasi, özellikle Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde modernleşmenin teknik ve ideolojik motoru olmuştur.

Bu yönüyle bürokrat seçkinler, sadece yöneticiler değil, modern yurttaşlık kavramının inşacısı da olmuşlardır.